

Драгица Тадић Папаниколау

магистар теологије

Савремено поимање мученика и мучеништва

Сажетак: Према хришћанском предању, свети мученик је онај који је пострадао сведочећи веру у Христа. Чини се, међутим, да данас појмови мученик и мучеништво нису баш кристално јасни.

Након ослобођења од Отоманске империје, хришћански народи Балкана покушавају да се укључе у савремене токове европске културе. То је подразумевало и одређивање њиховог националног идентитета чији је неизоставни део био и хришћански, православни. Међутим, повезивање националног и верског елемента на овај начин неизбежно је довело до бројних проблема, не толико по етнос, колико по аутентични хришћански идентитет припадника „православних народа“. Један од тих проблема јесте и поимање мучеништва које се често своди само на страдање, док се националном хероју даје епитет мученика.

Циљ овог рада јесте одређење садржаја појмова *мученик* и *мучеништво* на основу сведочанстава Новог завета. Излаже се њихова двострука димензија — крсног страдања и сведочанства, те се у том контексту наводи шта је то што нечије страдање чини мучеништвом, а страдалника светим мучеником. На крају се износи перцепција појма мучеништва и примена његовог садржаја на свакодневни живот хришћана.

Увод

Када кажемо *свети мученици*, наша прва асоцијација јесу древни хришћани које су у римским аренама бацали лавовима након што би јавно, пред царем, одбили да принесу жртве другим боговима и исповедили да верују само у Христа. Онда нам на ум падну и други мученици које прослављамо, као на пример свети великомученици Димитрије или Георгије. На крају се сетимо и новомученика, пострадалих од мача Турака, али и многобројних невиних жртава разних погрома који су се збивали током 20-ог века. Пре непуних годину дана, 3. априла 2011, Православна црква Бугарске канонизовала је 2 свештеника, 8 монахиња и 5000 лаика пострадалих 1876. услед одмазде Турака због устанка. Тада је током 2 месеца убијено преко 30 хиљада жена, деце и стараца. Пострадали у манастиру Априлици, у Батаку, канонизовани су као Свети новомученици¹. Канонизације овог типа, дакле великог броја људи пострадалих током неког ратног или државног немира, имамо и у другим помесним Православним црквама², али не само у њима. И у Римокатоличкој цркви видимо канонизације мученика које одступају од оне слике из ранохришћанског периода коју најчешће имамо пред собом. Тако су у прошлом веку канонизовани пострадали у

¹ http://www.spc.rs/sr/novoprosijavsi_svetitelji_u_bugarskoj_pravoslavnoj_crkvi, 21.05.2011.

² Узмимо за пример канонизацију новомученика и исповедника Руске православне цркве, низа пострадалих за време комунистичких прогона, на јубиларном Архијерејском сабору 2000. године. О расправима везаним за ту канонизацију, в. В. Пузовић, „Канонски спорови у Московској патријаршији 20-их и 30-их година XX века као изазов за савремену руску историографију“, *Богословље* 1–2 (2010), 217–229.

мисијама, беатификовани погубљени током Француске револуције, а папа Јован Павле Други (који је иначе радо вршио канонизације) беатификовао је и пострадале током Шпанског грађанског рата (1930). Имамо затим и случајеве светих мученица — жена које су убијене пружајући отпор силоватељима, у одбрани девичанства и сексуалне чистоте (нпр. Maria Goretti, 1950). Видимо, дакле, да се у новије време појам хришћанског мученика променио у односу на ранохришћански период. Његов садржај је проширен и обухвата уопште оне који неправедно страдају, док је само њихово страдање веома блиско повезано са друштвеном и политичком ситуацијом³.

Исто важи и за хришћанске народе Балкана који након ослобођења од Отоманске империје покушавају да се укључе у савремене токове европске културе. То је подразумевало и одређивање њиховог националног идентитета чији је неизоставни део био и хришћански, православни. Међутим, оваква веза национално — политичког и верског елемента узроковала је искривљење аутентичног хришћанског идентитета припадника „православних народа“. У том контексту се и страдање за националне интересе одређује као мучеништво, а националном хероју се даје епитет мученика.

Очито је потребно да се појмови хришћанског мученика и мучеништва, за које се подразумева да су јасни, поново дефинишу, и то у светлу њихове базе — сведочанстава Новог завета.

Мученик и мучеништво према Новом завету

Реч *мученик* превод је грчке речи *μάρτυς* (martyrs), али не потпуни, већ само једног њеног аспекта. Иста реч, *μάρτυς*, се у зависности од контекста преводи и као *сведок*. У грчком језику, пак, она је задржала оба значења која су неретко тесно повезана и описују исту стварност⁴. За појам хришћанског светог мученика, конкретно, значење речи *μάρτυς* је изузетно важно за одређивање самог његовог садржаја. Притом треба имати у виду да је хришћанска терминологија дефинисана под троструким утицајем — говорног језика многобожачке заједнице унутар које се рано хришћанство развијало, старозаветних светих списа које је наследило, и појмова својствених новозаветној религији⁵.

Реч *μάρτυς* (martyrs), као и *μαρτυρία* (martyria) и *μαρτύριον* (martyrion), изведенице су глагола *μαρτυρεῖν* (martyrein) (у пасивном облику *μαρτύρεσθαι* — *martyresthai*). Цела ова породица речи заснива се на корену *μαρτυ-* (marty-) који је близак санскритском *smṛati-* *јамтиим*, *сећам се*, и латинском *memor*. Дакле, ова група речи је првобитно имала значење *сећања*, *старања*⁶.

У грчком језику глагол *μαρτυρεῖν* значи *сведочити*, *јошврдити*, *објавити*. Одатле је *μαρτυρία* — *сведочанство*, *јошврда*, али и *сведочанство које собом носи Божју*

³ L. S. Cunningham, „Causa non Poena. On the Contemporary Martyrs“, у: *More than a Memory. The Discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity*, ed. by Johan Leemans, Peeters, Leuven— Paris — Dudley, MA, 2005, 451–454:451–464.

⁴ У другим европским језицима постоји диференцијација између два наведена аспекта. Тако у француском *Vocabulaire de Théologie biblique*, ed. X. Leon-Dufour et al., Cerf, Paris 1962, постоје две различите одреднице — „martyr“ и „témoin“. Пошто је реч о речнику библијске теологије, наводи се веза између ова два појма и мученик се одређује као сведок вере посвећен крвним сведочанством (в. стубац 1039). У енглеском *The New Bible Dictionary*, ed. J. Douglas et al., The Inter-Varsity Fellowship, London 1962, под одредницом „martyr“ пише: see „witness“ (стр. 1335), што се оправдава чињеницом да аутор оспорава употребу појма „martyr“ за хришћане који су пострадали за веру. Из ове диференцијације две значењске нијансе речи *μάρτυς* проистиче проблематика о значењу самог појма и његовој семантичкој деградацији. Види Н. Delehayе, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Société des Bollandistes, Bruxelles 1927, 105–108.

⁵ Н. Delehayе, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, 1.

⁶ Ιω. Σταματάκου, *Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήναι 1949, 599.

йоруку. Сходно томе се у Септуагинти овом речју означава и *сведочанство Заветиа*. Реч *μάρτυς* етимолошки се односи на сведока, било да је реч о сведочењу на историјском, законском или религиозном плану⁷. Хришћанска традиција је међутим успоставила употребу ове речи готово искључиво за оног који даје сведочанство крвљу. Таква употреба речи *μάρτυς* потврђена је већ у Новом завету (Дап 22, 20; Откр 2, 13; 6, 9; 17, 6 — у преводу на српски користи се реч *сведок*)⁸.

Наведена група речи се првенствено односи на сведочанство, али пошто је то сведочанство запечаћено крвљу, садржи и појам страдања⁹. Међутим, мученици — и страдалници и сведоци, постојали су и у старозаветно време. Пре свега, народ Израила је сведок Господа Бога (Ис 43, 10–12), а за то сведочанство су пророци страдали, и многи од њих и животом платили (Исаија, Јеремија, Амос, Михеј, Данило). И јеврејске заједнице су имале своје мученике (Елеазар и седморица браће, 2 Мак 6–7)¹⁰. Чак је и Јован Крститељ пострадао, али тек је архиђакон Стефан назван Првомученик¹¹.

У хришћанској Цркви, наиме, мучеништво добија нову димензију коју открива сам Исус Христос — прототип мученика. Христос је пре свега сведок Оца *par excellence*. А своју верност послању које му је Отац поверио посведочио је добровољним страдањем на крсту¹². Кроз читав текст Новог завета, Исус се препознаје као Слуга Божији о коме је пророковао Исаија (гл. 53) и који је страдао за спасење других. У тој перспективи, страдање Христово се јавља као суштински елемент његовог икономијског послања. Он страда за грехе многих и даје свој живот да би отворио врата Васкрсења¹³.

На исти начин страдаће и Његови ученици, и сви они који су „Његови“, а што им Исус Христос сам најављује: „Ако мене гонише, и вас ће гонити“ (Јн 15, 20). Конкретне карактеристике које ће убудуће означавати хришћанске мученике налазимо у опису Христовог страдања код апостола Луке. То су: божанско укрепљење у тренутку страдања (Лк 22, 43), ћутање пред оптужбама (Лк 23, 9), невиност Христова коју признају и Пилат и Ирод (Лк 23, 4; 23, 14–15; 23, 22), пренебрегавање сопствених патњи (Лк 23, 28), страдање које узрокује покајање оних који га посматрају (Лк 23, 43), опроштај мучитељима (Лк 22, 51; 23, 34)¹⁴. Срећемо их већ у опису страдања архиђакона Стефана (Дап 7, 54–60), као и у потоњим мартирологијима.

У тексту Новог завета, глагол *μартуреῖν* и изведенице *μартυρία*, *μартύριον*, користе се углавном у значењу *сведочења*, *појаве*, *објаве*, било нечијих дела, било неког догађаја, или пак истинитости апостолске проповеди. У Јеванђељу по Јова-

⁷ W. Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, transl. William F. Arndt — F. Wilbur Gingrich, The University of Chicago Press, Chicago — London 1979, 492–495. За употребу глагола *μартуреῖν* (*μартύρεσθαι*), као и изведеница *μартυρία*, *μартύριον*, *μάρτυς*, у Старом завету, в. Е. Hatch, Н. А. Redpath et al., *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the Old Testament (Including the Apocryphal Books)*, vol. II (K-Ω), Akademische Druck — U. Verlagsanstalt, Graz — Austria 1954, 896–898.

⁸ Одредница „Martyr“, у: *Vocabulaire de Théologie biblique*, ed. X. Leon-Dufour et al., Cerf, Paris 1962, 588–589.

⁹ О појму сведочанства у Старом и Новом завету, в. *Vocabulaire de Théologie biblique*, 1035–1039.

¹⁰ О мучеништву и мученицима у Старом завету, в. Σ. Μπλάλη, *Οι Μάρτυρες της Ὀρθοδοξίας*, т. Α', Αθήναι 1973, 33–60. О развоју култа Макавејских мученика крајем 4. века и о реакцијама које је он изазвао, в. студију G. Rouwhorst-a, „The Emergence of the Cult of the Maccabean Martyrs in Late Antique Christianity“, у: *More than a Memory. The Discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity*, ed. by Johan Leemans, Peeters, Leuven — Paris — Dudley, MA, 2005, 81–96.

¹¹ Одредница „Martyr“, у: *Vocabulaire de Théologie biblique*, 589.

¹² „Ја сам зато рођен и зато сам дошао на свет да сведочим истину“, Јн 18, 10; „И од Исуса Христа, који је Сведок верним Првенац из мртвих и Господар над царевима земаљским. Ономе који нас љуби и опра нас од греха наших крвљу својом“, Откр 1, 5.

¹³ Одредница „Martyr“, у: *Vocabulaire de Théologie biblique*, 589–590.

¹⁴ В. Σ. Μπλάλη, *Οι Μάρτυρες της Ὀρθοδοξίας*, т. Α', 70–76.

ну, међутим, овај глагол се више односи на сведочанство о Исусу, сведочанство Писма (Јн 5, 39), сведочанство Духа (Јн 15, 26–27), и објаву Јована Крститеља (Јн 1, 7–8; 1, 15; 1, 19; 1, 32–34). У односу на последње, истиче се сведочанство Исуса Христа који сведочи Бога Оца (Јн 3, 32–32; 5, 31–38; 18, 37). У Делима апостолским и у Посланицама наведене речи се употребљавају у контексту сведочанства васкрсења Христовог и апостолске проповеди (Дап 4, 33; 1 Кор 1,6; 2,1; 2 Кор 1,12 итд). Када је реч о именици *μάρτυς*, она у Новом завету углавном означава сведока. У Делима апостолским односи се конкретније на апостоле као сведоке догађаја из Христовог живота, и нарочито Васкрсења (Дап 1, 8; 1, 22; 2, 32; 3, 15; 10, 39; 13, 31 итд), али се и по први пут говори о сведоцима Христовим који су мученички пострадали, првенствено о архиђакону Стефану: „И кад пролеваше крв Стефана, сведока Твојега“ (Дап 22, 20). У значењу хришћанског мученика, ова реч се употребљава и у Откровењу (2, 13; 6, 9; 17, 6)¹⁵.

На основу наведенога, јасно је да реч мученик у Новом завету добија двоструко значење: мученик је онај који сведочи, проглашава, објављује, својим животом или речима, живот и истину у Христу, и онај који се за ту веру и сведочанство предаје на смрт¹⁶. Шта је, међутим, то што страдање мученика разликује од било ког другог страдања?

По свом спољашњем виду, страдање мученика се, као што је речено, описује по узору на страдање Христово. Он сведочи Оца и за то сведочанство свесно и невино страда. Свети мученици такође невино страдају исповедајући своју веру, а у њиховим мартирологијима или житијима истичу се моменти које нам наводи апостол Лука — стоичко подношење страдања и ћутање пред мучитељима, као и опроштај који им страдалник даје (већ у опису страдања првомученика Стефана, Дап 7, 60). Исто тако, мученичко страдање је веома често узрок покајања и обраћења посматрача и учесника тог догађаја. Међутим, за одређење појма хришћанског мученика, од ових спољашњих карактеристика је важнија суштина страдања која се огледа у одговору на питање — шта је то због чега мученик страда, коју веру исповеда, односно, шта је то што својим страдањем сведочи?

Одговор се поново налази у тексту Новог завета. У опису избора дванаестог апостола јасно је изражена његова сврха — „да буде с нама сведок његовог Васкрсења“ (Дап 1, 22). А даље се каже — „И апостоли с великом силом даваху сведочанство о васкрсењу Господа Исуса Христа“ (Дап 4, 33). Свакако, као ученици и апостоли Његови, морали су бити спремни и да то сведочанство потврде и страдањем и смрћу. „Ако мене гонише, и вас ће гонити“ (Јн 15, 20), рекао им је Исус.

Као што смо рекли, постојали су мученици-страдалници и у Старом завету. Међутим, они су **прорицали** догађај Христа, и то пророштво неретко потврђивали страдањем и смрћу, док у новозаветно време мученици **сведоче, објављују** Христа и Његово Васкрсење. Због тог сведочанства се ови последњи називају мученицима (страдалницима-сведоцима), а претходни не.

Мост између старозаветног прорицања и новозаветног сведочења Христа јесте догађај Преображења¹⁷. У данима који претходе Његовом страдању Син Божији бира три ученика, Петра, Јакова и Јована, пошто су три сведока гарант поу-

¹⁵ О местима Новог завета где се користе наведене речи, в. С. Н. Bruder, *Ταμείον της Αγίας Γραφής, Καινή Διαθήκη*, Α-Ω, елц. Ι. Κ. Διώτης, Αθήναι 1993³, 542–544; о њиховој употреби у новозаветним и ранохришћанским списима, в. Н. Delehaye, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, 76–95.

¹⁶ В. одредницу „Μάρτυς“ у: Βασ. Μουστάκης, *Λεξικό της Αγίας Γραφής*, Αθήναι 1956, 245.

¹⁷ Описан је у синоптичким Јеванђељима — Мт 17, 1–9, Мк 9, 2–9, Лк 9, 28–36.

зданости сведочанства, и одводи их на гору. Ту су они, заједно са два старозаветна пророка, Мојсијем и Илијом, сведоци Тројичне славе будућег Царства. Оно што би могло да зачуди јесте да се тројица апостола, иако су имали пред собом призор Преображења, нигде не наводе као сведоци — *мáртyрес*. То нам открива још један важан, можда кључни елемент хришћанског мучеништва-сведочанства, а то је дејство силе Духа Светога.

Приликом Преображења на гори Дух је присутан, али још увек не почива на Ученицима. У данима који су уследили, Христос говори својим Ученицима о страдању које чека и Њега, али и њих саме. Пророкује им патње, али и призив сведочења — „А када дође Утешитељ, кога ћу вам ја послати од Оца, Дух Истине, који од Оца исходи, Он ће сведочити за мене. А и ви ћете сведочити, јер сте од почетка са мном“ (Јн 15, 26–27)¹⁸. Исто се догађа и приликом Вознесења, када им каже: „Него ћете примити силу када сиђе Свети Дух на вас; и бићете ми сведоци у Јерусалиму и по свој Јудеји и Самарији и све до краја земље“ (Дап 1, 8)¹⁹.

Од силаска Светога Духа и оснивања Цркве, безбројни су мученици који су својом крвљу посведочили веру у Васкрсење Христово. Први од њих је архиђакон Стефан кога су лажно оптужили и осудили на каменовање. А он у тренутку мученичког страдања „пун Духа Светога, погледа на небо и виде Славу Божију и Исуса где стоји с десне стране Богу“ (Дап 7, 55).

Имајући у виду наведене разлике између старозаветног и новозаветног страдања и сведочења, можемо закључити да је према хришћанском предању мученик онај који својим животом и својим страдањем и смрћу, у Духу Светом сведочи Васкрсење Христово и Славу Тројичнога Бога. У каквој је вези ово са савременим поимањем мучеништва?

Савремено поимање мученика и мучеништва

Свако ко прими крштење у име Свете Тројице и кроз Свету тајну причешћа учествује у Тројичном животу, свет је²⁰. Истовремено, позван је да у овом свету сведочи тај живот чији је удеолик, да сведочи Христово Васкрсење. Апостоли који су живели са Христом, сведочили су оно што су сами видели, чули, доживели. Потоње генерације хришћана пак, своју веру нису заснивале на личном чулном искуству присуства Христовог, него на вери у сведочанство које су им предали апостоли у Духу Светом и које се од тада на исти начин преноси из века у век²¹. У том погледу, сви они који су хришћани, који сачињавају Тело Христово које је Црква, призвани су да сведоче то предање. Исто тако, сваки хришћанин има и носи свој крст, своје лично страдање којим сведочи своју веру у Васкрсење. Тај крст заправо

¹⁸ Уп. Мт 10, 18; Мк 13, 9; Лк 21, 12.

¹⁹ Још: „Јер нећете ви говорити, него Дух Оца нашега говориће из вас“ (Мт 10, 20). Уп. Мк 13, 11.

²⁰ О развоју хришћанског одређења појма „свет“ в. Н. Delehaye, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, 1–73.

²¹ Постоји мишљење да се само први мученици који су живели историјског Исуса Христа могу називати мученицима у правом смислу речи, јер сведоче оно што су заиста чулно искусили. В. нпр. Н. Delehaye, *Les origines du culte des martyrs* [Subsidia Hagiografica 20], Société des Bollandistes, Bruxelles 1933, 23, где је наведена и опширнија библиографија на ту тему. Овај став, иако је логичан, не вреди уколико верујемо у Свето предање које се реализује присуством и дејством Духа Светог у Цркви. У том случају је духовно сведочанство (одређено присуством Духа) претежније од телесног и сви мученици сведоче исту стварност — Васкрсење, те се услед тога реч мученик почела примењивати на оне који својим страдањем сведоче своју веру. У односу на исповедника, мученик не додаје ни речи његовом исповедању, али га потврђује својим животом. О разликовању између мученика и исповедника, в. Н. Delehaye, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, 74–121.

и јесте само то сведочанство, свакодневна борба хришћанина да се у сваком тренутку потврди као аутентични следбеник Христов. Можемо дакле да закључимо да је сваки хришћанин свети и да је сваки хришћанин мученик — страдални сведок Христов²².

Ово нарочито важи за монахе који су се на историјској сцени појавили са свршетком крвавих прогона хришћана као они који сами себе предају на духовно мучеништво. Између њих и ранохришћанских мученика постоје бројне паралеле. И једни и други су сматрани за савршене хришћане, оне који до апсолута живе сведочанство вере. И мученичко страдање и монашење сматрају се за ново крштење²³. У келтској традицији чак постоје изрази „црвено“ и „бело мучеништво“ који се одnose на мученике који су страдали телом, у крви, и монахе који страдају духовно²⁴.

Ако прихватимо да су сви хришћани свети и да су мученици у мери у којој одговоре на призив страдања за сведочанство вере, зашто онда постоји посебна категорија Светих мученика? Зашто Црква само поједине хришћане канонизује као Свете мученике?

Одговор на ово питање налази се у самом значењу речи канонизација. Канон јесте мерило, правило, образац²⁵, и у том контексту, када Црква канонизује некога као светитеља, она њему не додељује неки квалитет који он пре тога није имао. У крајњој линији, ко јесте и ко није светитељ припада искључиво Божјој ингеренцији и људи ни на који начин не могу некога прогласити светим. Напротив, могу да у Духу Светом препознају светитеља те да га као таквог канонизују. И као што се из значења ове речи може закључити, канонизација не бива ради самог свеца, него ради нас. Канонизацијом Црква не додељује некој личности специјална преимућства, него је препознаје као канон, као образац који хришћани овоземаљске, торжествујуће Цркве треба да следе уколико теже Царству небеском. Светитељи су дакле светли примери живота у Христу.

Када је реч о Светим мученицима, конкретно, они су обрасци и примери сведочења Христовог Васкрсења. Од најранијих хришћанских времена, мученици су уживали велико поштовање верних и сматрани су за савршене хришћане јер савршено и потпуно подражавају Христа²⁶. То поштовање се касније пренело и на монахе као добровољне мученике у пренесеном смислу. Пример вере мученика која је запечаћена страдањем, било телесним, било духовним, руководи нас у нашем свакодневном мучеништву које се интензивира у време Велике четрдесетнице. Пост који је установљен као део припреме за крштење, укидањем катихизације одраслих

²² На крају заступничких молитава у Литургији Св. Василија Великог се каже: *Све нас њрими у Царство своје, ѡкажи нас синовима Светлостии и синовима Дана*. Глагол који је употребљен јесте ἀναδείκνυσι, који означава не просто указивање на неку реалност, него јавно приказивање и истицање исте. У том контексту, верни који су, освешћени Духом Светим постали причасници Тела Христовог и становници Царства небеског, сада ту реалност треба и јавно да посведоче. Дакле, хришћански живот није индивидуална ствар, нити је причешће нешто што се тиче само појединца који је у њему уделовао. Напротив, може се рећи и да је обавеза хришћанина да сведочи реалност коју живи. В. N. Molinier, *Les progrès des Divines Liturgies de saint Basile et de saint Jean Chrysostome* [Analecta Sergiana 4], Presses Saint-Serge, Paris 2007, 80–82.

²³ В. студију Е. Е. Malone, *The Monk and the Martyr. The Monk as the Successor of the Martyr* [The Catholic University of America Studies in Christian Antiquity 12], The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 1950.

²⁴ L. S. Cunningham, „Causa non Poena. On the Contemporary Martyrs“, 462:451–464.

²⁵ В. κἀνων, -ονος, у: Ιω. Σταματάκου, *Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήναι 1949, 492, и G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, Clarendon Press 1967, 701–702.

²⁶ О развоју култа мученика в. Н. Delehaeye, *Les origines du culte des martyrs*, нарочито прво поглавље: „La dignité du martyre“, 1–23, и треће: „Développements du culte des Martyrs“, 50–99.

добрио је функцију својеврсне обнове крштењске благодати. Хришћани су позвани да се потсете и да у пракси живе суштину своје вере — а то је сведочење Васкрсења Христовог. Због тога није нимало изненађујуће што Свети мученици заузимају значајно место у Великопосним богослужењима.

То да су Свети мученици за нас обрасци, види се и из мартирологија, посебног литерарног жанра који представља описе страдања Светих мученика. У овим делима се већи нагласак ставља на поуку и поруку коју тај мученик носи, него на конкретни историјски опис страдања. Постоје чак и одређени типови или форме житија и мартирологија који се литерарно обрађују да би били примењени на неку конкретну личност. То није проблематично с обзиром да сви мученици сведоче исту реалност. Текст мартирологија тако варира углавном у односу на конкретну историјску заједницу којој се порука преноси²⁷.

Ако ствари сагледамо на овај начин, постаје кристално јасно зашто канонизација појединих мученика може бити проблематична. Као пример можемо узети категорију *ἅγιος ἔθνομάρτυς* (*hagios ethnomartys* = *свѣтѣи мученик за нацију*) која постоји у Грчкој, а односи се на оне свете који су мученички пострадали у борби за свој народ (Митрополит Смирне Хризостом, пострадао од Турака 1922). Видимо, дакле, да долази до стапања две потпуно различите категорије при којем сегмент националног преовладава у односу на хришћански. У оваквим случајевима светост одређене личности, коју свакако не одређује јавно мњење, уопште не треба да се доводи у питање. Један национални херој, уколико је хришћанин, свакако је свет, као што су сви удови Тела Христовог свети. Али оно што је проблематично јесте образац који ми себи постављамо. Конкретно, у случајевима канонизације националних хероја, спорно је питање онога што нама тај исти сведочи. У којој мери, и да ли уопште, страдање за националне интересе представља сведочанство Христовог Васкрсења? Као што смо видели, хришћански мученик је онај који страдањем сведочи Христа, те за одређење светог мученика као канона неопходна су оба елемента — и страдање и сведочење Васкрсења, оба у Духу Светом.

Овде би се могло поставити следеће питање: Шта је то што је сведочанство Васкрсења? Знамо да „Дух Свети дише где хоће“ (Јн 3, 8). Да ли то значи да надањује и неке друге страдалнике који нису формално припадници хришћанске Цркве, те се стога и они могу сматрати Светим мученицима? Исто тако знамо да је Христос Истина. Да ли то онда значи да су свети мученици сви они који страдају за правду и истину? Да ли се јеванђелске речи „Блажени који плачу јер ће се утешити“ (Мт 5, 4) и „Блажени гладни и жедни правде, јер ће се наситити“ (Мт 5, 6) односе на њих²⁸?

Сва ова питања су логична и корисна уколико нас чувају од искључивости. Истовремено нас, међутим, скрећу са теме. Није у власти хришћана да било кога друго „укључују“ или „искључују“ из Царства, већ само и једино лично и слободно само-укључење или искључење из Вечног Живота и сведочење онога чему теже.

²⁷ О овом литерарном жанру и његове три главне врсте — историографски, панигирички и еписки мартирологији, в. Н. Delehayе, *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, Société des Bollandistes, Bruxelles 1921. О хагиографској књижевности уопште в. Максим (Васиљевић), „О хагиографском делу светога Симеона Метафраста: биографија, редакција, теологија“, *Бојословље* 1–2 (2010), 94–144, нарочито стр. 97–98, о односу историјског и чудесног у хагиографској књижевности.

²⁸ У теологији мучеништва Римокатоличке цркве постоји тенденција да се појам мученика прошири тако да се односи и на оне који страдају као сведоци љубави, *in odium amore*, а не само као сведоци вере, *in odium fidei*. А у догматској конституцији о Цркви (*Lumen Gentium*) у чл. 42 наводи се да је „мучеништво изузетан дар и највиши доказ љубави“. Види L. S. Cunningham, „*Causa non Poena. On the Contemporary Martyrs*“, 456 и 458–462:451–464.

Тако хришћани треба да се старају о томе како и какво сведочанство дају и који су им обрасци. У том контексту је важно разграничити националне хероје и уопште страдалнике од светих мученика. Ма колико да су нам хероји узор, ма колико да саосећамо са многима који неправедно страдају, образац за аутентично сведочење Христа треба да имамо другде. А практичан пример који нам појашњава наведено можемо наћи у сопственој историји. На заласку Отоманске владавине, ваљевски кнезови су убијени и пострадали борећи се за слободу свог народа²⁹. Њихово дело је велико и може се чак рећи да одише јеванђелским начелима: народне вође су страдале борећи се за добро свих и за добро ближњег. Али Ваљевски кнезови су национални хероји, не и светитељи Цркве. Као светитељ је, с друге стране, препознат ђакон Авакум, не зато што је, попут многих, страдао од „турског зулума“, него зато што је у тренутку смрти посведочио: „Срб је Христов — радује се смрти!“ Не само да је јасно истакао свој хришћански идентитет у односу на национални, него је својим страдањем недвосмислено потврдио веру у Христово васкрсење³⁰.

Закључак

Једна од најдубљих карактеристика хришћанства јесте личност. Бог хришћана је личност Тројични Бог који је у личном односу са човеком и твретином. Зато није необично што са хришћанством реч *μάρτυς* — сведок, добија „ипостас“. Од момента када Бог постаје тело, и сведочанство о Њему не може бити само глас, већ се и само отеловљује. Сам мученик, у Духу Светом, својим животом и својом смрћу постаје сведочанство Живога Васкрслога Бога.

На исти начин су сви хришћани позвани да својим животом и својим крсним страдањем сведоче веру у Васкрсење. А страдање је свакодневно и представља борбу сваког појединца да у свакој секунди свога живота буде аутентични ученик Христов. Да би ту борбу извојевао до краја, помажу му светли примери Светих мученика. Због тога је изузетно важно да узори које има пред собом буду аутентични сведоци Христовог васкрсења, а не сведоци нечег другог.

Summary: According to Christian tradition, the Holy martyr is one who has suffered as a witness of the faith in Christ. It seems, however, that nowadays the terms *martyr* and *martyrdom* are not so clear.

After their liberation from the Ottoman Empire, the Christian people of the Balkans are attempting to integrate themselves culturally with mainstream modern European culture. This has also necessitated changes to their national identity, which has been centered around Orthodoxy. But the linking of national and religious elements in this way has led to many problems, not that much for the ethnic identity, as for the authentic Christian identity of „Orthodox people“. Such a problem is, for example, the concept of martyrdom, which is often reduced to suffering, while to the national hero is given the epithet of martyr.

The aim of this paper is to define the concepts *martyr* and *martyrdom* based on testimonies of the New Testament. It exposes their twofold dimension — of the crucial suffering and the testimony, and in that context is defined what makes someone's suffering — martyrdom, and the victim — a Holy martyr. Finally will be shown the perception of the concept of martyrdom and the application of its contents to the everyday life of Christians.

²⁹ В. нпр. В. Ђоровић, *Историја Срба*, Зограф, Ниш 2000, 531. и 521–542 (опширније о Првом српском устанку).

³⁰ Николај (Велимировић), *Охридски Пролог*, Српска патријаршија, Београд 1996, 1008. В. такође Јустин (Поповић), *Житија светих за децембар*, Ман. Ђелије код Ваљева, Београд 1977, 478–494.

Литература

- Bauer Walter, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, transl. William F. Arndt — F. Wilbur Gingrich, The University of Chicago Press, Chicago and London 1979.
- Bruder C. H., *Ταμείον της Αγίας Γραφής, Καινή Διαθήκη Α-Ω*, επιμ. Ι. Κ. Διώτης, Αθήναι 1993³.
- Cunningham Lawrence S., „*Causa non Poena. On the Contemporary Martyrs*“, γ: *More than a Memory. The Discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity*, ed. by Johan Leemans, Peeters, Leuven — Paris — Dudley, MA, 2005, 451–464.
- Delehaye Hippolyte, *Les passions des Martyrs et les genres littéraires*, Société des Bollandistes, Bruxelles 1921.
- Delehaye Hippolyte, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Société des Bollandistes, Bruxelles 1927.
- Delehaye Hippolyte, *Les origines du culte des martyrs* [Subsidia Hagiografica 20], Société des Bollandistes, Bruxelles 1933.
- Douglas J. et al. (ed.), *The New Bible Dictionary*, The Inter-Varsity Fellowship, London 1962.
- Hatch Edwin, Redpath Henry A. et al., *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the Old Testament (Including the Apocryphal Books)*, vol II, Κ-Ω, Akademische Druck — U. Verlagsanstalt, Graz — Austria, 1954.
- Јустин (Поповић), *Житијица свејиух за гецеџдар*, Ман. Телије код Ваљева, Београд 1977.
- Lampe G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, Clarendon Press 1967.
- Léon-Dufour Xavier et al. (éd.), *Vocabulaire de Théologie biblique*, Cerf, Paris 1962.
- Максим (Васиљевић), „О хагиографском делу светога Симеона Метафраста: биографија, редакција, теологија“, *Бојословље* 1–2 (2010), 94–144.
- Malone Edward E., *The Monk and the Martyr. The Monk as the Successor of the Martyr* [The Catholic University of America Studies in Christian Antiquity 12], The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1950.
- Molinier Nicolas, *Les propres des Divines Liturgies de saint Basile et de saint Jean Chrysostome* [Analecta Sergiana 4], Presses Saint-Serge, Paris 2007.
- Μουστάκης Βασίλειος, *Λεξικό της Αγίας Γραφής*, Αθήναι 1956.
- Μπιλάλη Σπυρίδωνος, *Οι Μάρτυρες της Ὁρθοδοξίας*, τ. Α', Αθήναι 1973.
- Николај (Велимировић), *Охридски Пролої*, Српска патријаршија, Београд 1996.
- Пузовић Владислав, „Канонски спорови у Московској патријаршији 20-их и 30-их година XX века као изазов за савремену руску историографију“, *Бојословље* 1–2 (2010), 217–229.
- Rouwhorst Gerard, „The Emergence of the Cult of the Maccabean Martyrs in Late Antique Christianity“, γ: *More than a Memory. The Discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity*, ed. by Johan Leemans, Peeters, Leuven — Paris — Dudley, MA, 2005, 81–96.
- Σταματάκου Ιωάννης, *Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήναι 1949.
- Торовић Владимир, *Исјорија Срда*, Зограф, Ниш 2000.
- http://www.spc.rs/sr/novoprosijavsi_svetitelji_u_bugarskoj_pravoslavnoj_crkvi (21.05.2011)